

BRAK U DANAŠNJEM URBANIZIRANOM I TEHNIZIRANOM DRUŠTVU

DR VJEKOSLAV BAJSIĆ

Crkva je oduvijek pokazivala posebnu brigu za brak i probleme supružnika. Ne ulazeći za sada u pitanje razlikuje li se u crkvenom načinu govora obitelj dostatno od braka, može se reći da taj interes ide od vrhunskog mistično-teološkog odnosa Krist i Crkva - muž i žena do praktične brige za ispravno funkcioniranje braka, kako u interesu Crkve, tako i u moralnom interesu bračnih drugova. Crkva je doduše društvo (*societas*) koje svoj vremenski kontinuitet zahvaljuje neposredno duhovnom radanju (Crkva je majka) tj. obraćenjima, makar u seminalnom obliku krštenja djece. No, *de facto* je prirast crkvenog članstva u našim krajevima još i danas neminovno povezan s plodnošću kršćanskih brakova. Briga Crkve za religiozni život supružnika, za njihovo proživljavanje milosti sakramenta ženidbe povezana je tako s brigom za budućnost Crkve.

U jednom posvema kršćanskom društvu koje je živjelo u relativno sređenim i, u prvom redu, stabilnim uvjetima problemi braka su se javljali i rješavali na »uobičajen«, može se reći: vjekovima iskušani način. Ako danas ima nekih posebnih problema u vezi s brakom, u vezi s njegovom čvrstoćom i nutarnjom sređenošću, to očito proizlazi iz promjena koje su pogodile neke, do sada uvijek prisutne, preduvjete koji su omogućavali takav sređeni brak. Zato se u ovoj temi i govori o braku u današnjem urbaniziranom i tehniziranom (možda bi bilo bolje reći: industrijaliziranom) društvu. Gledajući naime društvo u cjelosti, to su te promjene koje nam prve upadaju u oči, a njihova pojava ide nekako ukorak s pojavom stanovitih današnjih briga, među njima i s pojavom posebnih briga u vezi s brakom. Ako je Crkva zajednica onih koji ne samo da govore što treba zahtijevati od današnjeg čovjeka, nego također osjećaju današnje tegobe, te žele u ime Božje pomoći bračnim drugovima, sadašnjim i budućim, onda joj je nezaobilazna dužnost da istražuje uzroke tih teškoća. Ljudska je volja slobodna, ali u svojoj slobodi i ograničena: uvjetovana je svojim motivima. Ako se želi postići neki trajniji boljitak u nekom ponašanju, potrebno je promijeniti uvjete koji utječu na takvo ponašanje, drugim riječima: stvoriti trajne motive za novo ponašanje. Današnje teškoće — mislim na one kojih ranije nije bilo, ili ih nije bilo u tolikom broju — proizlaze iz promjena te motivacijske strukture. Uvidjeti neke povezanosti i neke

zakonitosti između glavnih uvjeta današnjeg života i vjerojatnosti nekog bračnog (ili predbračnog) ponašanja bila bi svrha ovoga predavanja. Žalim što ne mogu strogo empirički potkrijepiti neke tvrdnje, ali se stanovite ovisnosti, a pogotovo kad se osvijetle s raznih strana, čine tako evidentnima da im se ne može poreći svaki temelj, iako za sada nije moguće zacrtati posve točno njihove kvantitativne okvire. No svrha predavanja nije da se poduzmu neke posve određeno dozirane akcije, nego da se najprije uoče opći problemi, tako da ćemo se moći zadovoljiti i samo kvalitativnim analizama.

Što se tiče pojma braka, valja razlikovati — da bi nam stvari bile jasnije — sam brak i njegovu funkciju od obitelji i njezine funkcije, kako sam to naglasio u jednom sličnom predavanju o obitelji na Svećeničkom tjednu 1972.¹ U svagdanjem govoru većinom ne razlikujemo te dvije sociološke stvarnosti jer gotovo uvijek suegzistiraju u nekoj vrsti personalne unije. Međutim, u svrhu boljšega uvida potrebno je razlikovati i okarakterizirati ta dva entiteta.

Što se tiče obitelji, možemo upotrijebiti definiciju jednog suvremenog rječnika sociologije² koja glasi: *Obitelj je skupina posebne vrste, koja povezuje svoje članove međusobno vezom intimnog osjećaja, suradnje i međusobne pomoći; odnosi imaju značaj intimnosti i zajedništva unutar skupine: uostalom, ta se skupina reproducira sama od sebe.* Ova posljednja oznaka upućuje na brak i ulogu braka unutar obitelji. Obitelj je, dakle, životno zajedništvo posebne vrste, koje se okuplja oko nekih zajedničkih životnih interesa. Konkretno se ti zajednički životni interesi većinom isprepliću oko neke materijalne osnovice kojoj se poposvećuje zajednička briga: polja, posao, stan, kućanstvo i sl. Najbolji primjer bila bi tu nekadašnja velika obitelj na nekom posjedu, zajedno s djedom i bakom, stričevima i tetkama, djecom, unučadi, često također s nekom stabilnom služničadi. Dapače se i blago uslijed svoje važnosti za život takve zajednice ubrajalo nekako u obitelj, te se u nekim krajevima riječ *čeljad* proteže i na domaće životinje. Bilo je običaja da su prilikom velikog posta uoči crkvenih blagdana postili ne samo ljudi nego cijela »obitelj«, tj. i blago. Obitelj je, dakle, dosta širok pojam, koji se u prvom redu odnosi na zajedništvo života i interesa (obitelj od obitavati) a ne na biološke ili rodbinske veze, koliko god su one u obitelji uvijek prisutne. No obitelj je grupa koja se sama reproducira, tj. sama osigurava svoj kontinuitet u vremenu, preko trajanja života svojih pojedinih članova. Tu funkciju biološke reprodukcije, koja uz socijalizaciju novih članova osigurava vremenski kontinuitet obitelji, preuzima ustanova koju nazivamo brakom, tj. posebnim zajedništvom muža i žene u svrhu rađanja djece. Tu je funkciju rađanja brak uvijek imao, te je po naravi stvari bitna za brak. Zato je i nalazimo u klasičnoj crkvenoj definiciji svrhe braka na prvom mjestu kad je riječ o *generatio prolis*. Partnerstvo koje se u novije vrijeme sve više spominje kao prvotna ili jednako prvotna svrha braka pripada više u definiciju obitelji, te se kao svrha braka javlja tek u novije vrijeme uslijed

1 Obitelj kao zajednica osoba, Bog. smotra, 42 (1972) 65—73.

2 V. R. KÖNIG, *Familie und Familiensoziologie* u W. BERNSDORF (izd.) *Wörterbuch der Soziologie*, Stuttgart 1969.

spomenutih dubokih promjena koje su zahvatile organizaciju ljudskog životnog zajedništva. Ako se obitelj brojčano svede na bračne partnere i ako se ima tek ponovno oblikovati ulaskom u brak, stvaranje i održavanje obiteljskog zajedništva postaje bračnim drugovima jedna od prvotnih zadaća.

No brak je u klasičnoj obitelji nešto usađeno u samu obitelj, njezin reproduktivni organ. Klasična velika obitelj sastoji se od više brakova koji žive pod istim krovom u jednom interesnom i stanovitom intimnom zajedništvu. U takvoj klasičnoj obitelji brak je redovito posve podređen interesima familije. Brakovi se sklapaju između obitelji, te njihovi glavari određuju u širem interesu obitelji tko će s kim i kada stupiti u brak: otac i majka žene sina ili udaju kćerku. Pitanje međusobne ljubavi ili zaljubljenosti između bračnih drugova nešto je od više sekundarne važnosti. Ulazeći u brak, čovjek se također priključuje nekoj drugoj obitelji i podvrgava i njezinim interesima preuzimajući posebnu, čvrstu, običajima predodređenu ulogu.

Vremenski kontinuitet klasične obitelji od vrlo je velike važnosti za njezine članove. On osigurava ponajprije životnu materijalnu bazu. Osiguranje starosti, pomoći, pogodan životni početak djece ovisе posvema o tom kontinuitetu, tj. o činjenici da čovjek ne ostaje sam i bez sredstava za život dokle god postoji obitelj. Obitelj preuzima na se praktički čitavu ulogu socijalizacije. Dijete se uklapa u mini-društvo, uči životne uloge od starijih, koji zato posjeduju neporeciv autoritet, djeluje u širem društvu uglavnom preko obitelji i odgovorno prema obitelji. Individuum se po nekad dapače toliko utapa u tom zajedništvu da prema van ne vrijeđi u svojoj pojedinačnoj osobnosti, nego samo kao »jedan od njihovih«. Tek tako se može razumjeti npr. mehanizam krvne osvete između obitelji ili klana.

Taj interes oko kontinuiteta diktirao je i ponašanje unutar obitelji. Zato klasična obitelj bez obzira na njezino religiozno vjerovanje podržava strog bračni moral, barem što se tiče žene. Budući da se brak sklapa u interesu obitelji, svako narušavanje bračne zajednice ugrožava na stanovit način i interese šire obiteljske zajednice. Budući da se nekada društvo sastojalo od obitelji koje su se u društvenom životu kao obitelji angažirale za svoje interese, to je i društvo u svojoj cjelini podržavalo idejno i praktično strog bračni moral. To je važno naglasiti da se uvidi kako važenje ili ne važenje nekog javnog morala ne ovisi isključivo o religioznim motivacijama, odnosno da stanoviti problemi današnjeg života koji se javljaju u religioznoj sferi imaju svoje korijene u nekim drugim sferama, koje se stoga ne smiju ignorirati.

Velike promjene u društvu novijeg doba zahvatile su i strukturu obitelji, te dovele i brak kao reproduktivnu stanicu obitelji u posebne teškoće.

Kao glavni razlog promjenama mogli bismo navesti to što se materijalna osnovica života (čovjek živi na ovoj zemlji u tijelu!) sve više premješta od nekadašnjeg obiteljskog posjeda na individualni rad, koji još posebno karakterizira vrlo usitnjena podjela rada i specijalizacija. Zemlja je mogla trebati cijelu obitelj (uz raznu pomoćnu snagu) za svoju obradu. Zemlja se mogla naseliti, prokrčiti, posjed i djelatnosti proširiti ili prema potrebi smanjiti. Ljudi su se okupljali oko stabilne

obiteljske gestije nekoga dobra, unutar koje je, doduše, postojala podjela rada, ali se ona ostvarivala unutar obitelji, te pojačavala obiteljske veze, stvarala sa strane obitelji potrebu za novom radnom snagom, za plodnošću braka.

Današnja tehničarska industrijska proizvodnja, plod primjene matematike i prirodnih znanosti na planiranje i proizvodnju treba točno definiranu specijaliziranu radnu snagu pojedinca, koju kupuje ili ne kupuje prema nutarnjim potrebama proizvodne organizacije i tržišta. Drugim riječima: ne treba cijelog čovjeka, pogotovo ne s njegovom obiteljskom dimenzijom, nego samo njegov rad ukoliko se taj može uklopiti u plansku cjelinu i eventualnu mehanizaciju. Uslijed neprestanog napretka proizvodne tehnike i fluktuacije tržišta proizvodnoj je organizaciji najprobitačnije ako može što slobodnije, prema potrebi, kupovati radnu snagu pojedinca. Organizacija će poslovanje djelotvornije, pokretljivije i ekonomičnije ako ne bude opterećena obiteljskim ili bračnim privjescima pojedinca. Zato današnjim radnim zajednicama koje okupljaju ljude u pogonima i uredima nije svojstveno da u sebi uključuju brakove ili se brinu za kontinuitet obitelji da bi tek preko njih osigurale radni podmladak. Ima, istina, nekih tendencija koje bi se mogle shvatiti u tom smislu, kao što je patronatska gestija nekih tvornica u Japanu ili pokušaji u nas da se specijalizacijom školstva mladi ljudi već rano uključe u buduće radne zajednice, tako da bi se analogno agrarnom obiteljskom posjedu mogle zamisliti tvornice koje su vlasništvo skupa obitelji. No za sada se o tom može razmišljati samo kao o utopiji.

Razumljivo je da su takve današnje životne potrebe razmrville klasičnu obitelj. Promjene koje su na takav način pogodile obitelj navode se danas u sociologiji pod imenom dezintegracije i dezorganizacije.

Dezintegracija ide paralelno s općom dezintegracijom kulturnog područja, tj. s podjelom opće kulturne svijesti na mnoštvo kulturnih sektora (tehnika, ekonomija, pravo, država, religija, znanost, obitelj) koji djeluju autonomno, tj. relativno nezavisno jedan od drugoga. Taj je proces u današnjim prilikama nužan, tj. ne može se povratiti unatrag, jer razvijenije civilizacije mogu funkcionirati tek diferencirano, naime, podjelom rada. Tu je klasična obitelj izgubila ili velikim dijelom izgubila, čitav niz svojih nekadašnjih nutarnjih funkcija, kao što su npr. nutarnja neposredna proizvodnja za vlastite potrebe, odgoj i instrukcija djece, koji su omogućavali obiteljsku tradiciju, i svela se napokon na rudimentarnu intimnu, dijelom gotovo samo biološki reproduktivnu grupu. Međusobni život roditelja i djece izdvojen je iz ostalog društvenog života, gdje su specijalizirane ustanove velikim dijelom preuzele ono što je nekada radila obitelj.³ Tako su se obiteljski odnosi sveli gotovo isključivo na intimne odnose između partnera; ne postoji neki drugi zajednički interes osim onog personalnog. Taj intimni karakter odnosa u isti mah je i zlo i moguće dobro tako reducirane obitelji. Stabilnost obitelji ne podržavaju više nikakve zadaće koje bi ona vršila u ime društva, jer su te zadaće preuzele specijalizirane ustanove društva (jasilice, vrtić, škola, sredstva informiranja, radna mjesta, politički sku-

³ To je također jedan od razloga što današnja vjermička obitelj većinom ne katehizira i ne moli u kući, nego prepušta stvar specijaliziranoj crkvenoj ustanovi ili osobi, čime se i sama Crkva sve više pretvara u poduzeće za specijalne, tj. religiozne usluge.

povi i sl.) tako da praktički nema vanjskih faktora stabilizacije. No ima sociologa (Schelsky) koji izražavaju nadu da bi takva intimna grupa, jer joj se otvaraju nove dimenzije osobnosti, upravo iz vrela svoje intimnosti mogla doći do nove stabilizacije. Dakako, ako bude imala potrebne pomoći da razvije te odnose primjereno novonastaloj situaciji.

Usporedo s dezintegracijom ide i dezorganizacija obitelji. Tu se ne misli na promjenu njezinih odnosa ili funkcije prema društvu (iz kojega je dezintegrirana, te postala sferom isključivo intimnih odnosa), nego na promjene nutarnje strukture obitelji. Neki od uzroka su očito vanjski, kao spomenuti ekonomski razvitak s običajima zapošljavanja koji odvođe članove obitelji u većem dijelu dana na različita radna mjesta, u različite zajednice. Veze s različitim zajedništvima na radnom mjestu mogu opteretiti i otuđiti partnere. Česte, radnim uvjetima prouzročene, promjene mjesta i okoline lako smetaju stvaranju čvrstih familijarnih odnosa i funkcija. Javno mnijenje društva u kojem obitelj ne predstavlja više središnje mjesto vrednota ostavlja često obitelj samu u njezinim krizama. Personalni inventar obitelji često je vrlo osiromašen uslijed dezintegracije, tako da često nedostatak jedne osobe može obitelj dovesti do teške dezorganizacije. Pomislimo samo na težu bolest neke bake koja je preuzela brigu oko djece, jer oba roditelja rade!

U tako reduciranoj dezintegriranoj i dezorganiziranoj obitelji pojedini članovi nužno su daleko nezavisniji jedan od drugoga nego u klasičnoj obitelji. Ne želimo ulaziti ovdje u pitanje koliko to može otvarati nove vrijednosti (uz odgovarajuće napore) pojedincu. Važniji nam je ovdje temeljni preokret do kojega je došlo u odnosu između obitelji i braka. Dok je klasična obitelj zadržavala svoj vremenski kontinuitet vrlo dugo, kadikad stoljećima, dakle daleko dulje nego što su trajali pojedini brakovi, danas obiteljska organizacija traje često tek kojih dvadesetak godina. Muž i žena koji su sklopili brak nisu to učinili u ime ili unutar neke obitelji, nego stvaraju novu obitelj, i to tek dolaskom djece.⁴ Kad su djeca prošla škole, nekad i ranije, ostavljaju roditeljsku kuću ili stan, roditelji opet ostaju sami, te obitelj više ne postoji. Obitelj, dakle, traje često kraće od braka.

Do sada smo umjesto o braku govorili više o obitelji. No to je bilo neophodno, jer se današnji problemi oko braka ne mogu razumjeti ako se ne shvate promjene u obiteljskoj strukturi. Problemi braka zapravo odražuju teškoće oko obitelji i unutar obitelji.

Tu bi u prvom redu bio problem stabilnosti braka. Kanonsko pravo definira brak kao *coniunctio stabilis*, i to za čitavo vrijeme života obaju partnera. Klasična obitelj podupirala je općenito vrlo snažno, radi vlastite stabilnosti, čvrstoću braka i bez obzira na specifično religiozni moral. Psihološke neprilike između supružnika mogla je izgladiti ili prikriti šira obitelj a zavisnost supružnika o široj obitelji i njezinim interesima, pogotovo ekonomska zavisnost žene, pojačavali su taj veliki utjecaj obitelji. Obitelj, koja je u svom kontinuitetu bila nosilac i prenositelj tradicije (dakako i one religiozne i moralne) omogućavala je i činila da se i »ideologija« braka i njegova praksa podvrgnu neposredno pod tu

⁴ Ima sociologa koji iz stanovitih razloga nisu skloni braku s jednim djetetom priznati titulu obitelji. V. R. KÖNIG n. n. mj.

tradiciju, koja je, dakako, uvijek bila u interesu stabilnosti i kontinuiteta same obitelji.

Današnjem braku u urbaniziranoj i industrijaliziranoj sredini, koja uslijed svoje mobilnosti posjeduje malo zajedničkih običaja i pokazuje malo brige za njih, nedostaju svi ti vanjski potpornji neposredne ljudske pomoći, javnoga mnijenja, također i tradicije, koja se gubi jer je i obitelj izgubila svoj kontinuitet: bračni drugovi često moraju sve započeti iznova, kao Adam i Eva. Dezintegrirano društvo ne daje im još ono »specifično«^o školovanje za brak i obitelj koje bi im upravo u tako posebnoj situaciji bilo potrebno. Ne mislim ovdje na razne upute o »sretnom braku«^o kojih ima u tisku poprilično, nego na intelektualnu i emotivnu zrelost koja je danas posebno potrebna za takav doista pionirski posao.

Danas brak više ne sklapaju obitelji iz svojih interesa — pri čemu, ako su odnosi u obitelji bili donekle skladni, nisu morali biti isključeni ni međusobni osjećaji zaručenih. Brak se sklapa isključivo iz osobne potrebe, iz naklonosti, iz ljubavi. No i tu se još uvijek miješaju dva motiva. S jedne strane može se pomišljati na osobnu privlačnost, tj. ono što konfuzno dolazi pod imenom ljubavi, dok s druge strane sigurno i potreba za obitelji dovodi do sklapanja braka. Danas ima dosta mladih koji žive izvan svojih obitelji, manje ili više osamljeni, te s te strane imaju jedan motiv više da se nađu s drugim u nekoj stabilnoj zajednici života, tj. da osnuju vlastitu obitelj. Teško je čovjeku biti samomu. Mislim da se ne smije pretpostaviti da ljudi ulaze u brak samo iz hedonizma. Dapače, kad bismo stvari gledali samo s te strane, danas kad je u toj stvari javni moral vrlo laksan, ne bi bilo ni potrebno osnivati neke stabilne veze. Dakako da ima i takvog gledanja na stvari, te se ono u svom postotku očituje u statistikama. No još uvijek je normalna stvar sklapati brak, pa ako motive za taj čin gledamo iz novonastale situacije, može se sigurno pretpostaviti da je potreba za nekom obiteljskom zajednicom kod mnogih jedan od glavnih motiva sklapanja braka. Taj motiv u prilikama klasične obitelji nije morao imati toliko značenje jer se ionako, bez obzira na ženidbu, ostajalo unutar okvira velike obitelji i njezinih interesa i njezinih nutarnjih odnosa i veza. Mislim da nije potrebno naglasiti da se ta dva spomenuta motiva subjektivno ne osjećaju tako jasno razlučena kao što je ovdje navedeno.

Ako se danas stabilnost braka gotovo isključivo oslanja na međusobni osjećaj partnera i mogućnost da ispune međusobna iščekivanja, i to u jednoj pionirskoj situaciji, onda nije toliko čudo što ima stanovit broj razvedenih ili pak onih koji po drugi ili treći put pokušavaju da dođu do neke stabilnije i uspjelije veze. Sama ljubav, usprkos svojim ushićenjima i velikim obećanjima, nije vrlo postojan osjećaj, te se na tim prirodnim temeljima bez posebnih napora sama po sebi ne stvara stabilna veza. No, ako usprkos svemu taj osobni interes čovjeka za osobu drugoga, tj. bračno partnerstvo ostaje uglavnom jedini jamac stabilnosti braka, onda je neminovna potreba da se ti odnosi što više kultiviraju i jačaju. Teologija kao da zadnjih decenija sve više osjeća tu situaciju, te se u teološkoj literaturi, a i u raznim drugim inicijativama, javlja sve veća briga da se ti osobni odnosi ljubavi i privrženosti u svom cijelom ljudskom spektru razviju, oplemene i religiozno podupru kako bi više

mogli jamčiti stabilnost bračne veze, pogotovo u njezinim današnjim sve većim opterećenjima. To je neminovno dovelo do intenzivnijeg razrađivanja uloga seksualnosti unutar te tematike i do njezina osmišljavanja ne samo kao neminovna puta za rađanje djece nego sada i kao važnog uvjeta za sređenu postojanost bračnog i obiteljskog zajedništva. Dosta je tu upozoriti na *Gaudium et spes*, 51, gdje se naglašava veza između intimnog bračnog života i vjernosti supruga i dobra djece, tj. općenito dobra obitelji.⁵

No ta jaka povezanost funkcije seksualnosti sa stabilnošću obitelji dovodi nužno i do toga da se današnja krizna situacija obitelji odrazuje na seksualne odnose u braku dovodeći ih također u krizu. To je srž problema kojima se bavi enciklika *Humanae vitae* i diskusija oko nje. Riječ je zapravo o abnormalnom sukobu između interesa braka i onoga što je od obitelji ostalo. U klasičnoj obitelji brak je u funkciji kontinuiteta obitelji. Djeca su bila poželjna i dobrodošla, jer su povećavala moć, ugled i veze obitelji. No danas djeca često opterećuju dezintegriranu i dezorganiziranu obitelj, koja trpi od manjka materijalne životne osnove, od manjka personala i uloga. Ako su roditelji sami i uz to rade, vrlo je teško naći nekoga tko bi se na potreban način brinuo o djeci. Školovanje djece koje većinom traje vrlo dugo, opterećuje materijalne i duhovne snage roditelja, a kad su se djeca osamostalila, odlaze iz obitelji i prepuštaju roditelje njihovim brigama. Budući da se u tako reduciranoj i osobno osiromašenoj obitelji plodnost braka ne može normalno razvijati, ne mogu se normalno razvijati ni seksualni odnosi, koji su sa svoje strane, kako se naglašava, potrebni za harmoničnu stabilnost obitelji. Ako pak stabilnost manje-više isključivo ovisi o međusobnim dobrim odnosima partnera, o njihovoj međusobnoj ljubavi koja uključuje seksualnost, onda i s te strane sama obitelj dolazi u krizu. U tom je danas možda najveća promjena koja je zahvatila brak i dovela ga u problematičnu situaciju. U klasnoj obitelji plodnost braka ide na korist obitelji, te obitelj i brak žele tu plodnost. U današnjoj reduciranoj i deformiranoj obitelji plodnost i njezini problemi opterećuju obitelj. Zato se razumije da je bračni moral danas u posebnim teškoćama, te se njegovi problemi ne mogu svesti jednostavno na zlu volju supružnika. Odatle se također razumije što se kao potporanj plodnosti nastoje uvesti i drugi motivi, npr. crkveni ili nacionalni, samo je pitanje koliko mogu biti djelotvorni pred nesmiljenom konkretnom situacijom supružnika, razumije se onih dobre volje.

Svrha je braka nesumnjivo da se rađaju djeca. No, na tu se funkciju nipošto ne smije gledati samo biološki — što se, na žalost, često čini. Zna se koliko su za normalan razvitak čovjeka važne prve godine djeteta u obitelji, tzv. primarna socijalizacija, razvijanje sposobnosti djeteta da se normalno uključi u ljudsko društvo. Ako za rođeno dijete ne postoji primjerena mogućnost za normalan ljudski odgoj, koji mu na bitan način daje obitelj, onda je pitanje hoće li kad odraste moći biti

⁵ Koncil zna da supruzi, u želji da skladno provode bračni život, mogu često u nekim današnjim životnim prilikama biti spriječeni, te se naći u okolnostima u kojima se, bar privremeno, broj djece ne može povećati. Tada nije lako sačuvati vjernost u ljubavi i potpuno zajedništvo života. Gdje je prekinut intimni bračni život, nerijetko može doći u opasnost i vjernost supruga i dobra djece: tada je, naime, u pogibelji i odgoj djece i potrebna hrabrost da se prihvati daljnji porod. GS 51.

normalan i koristan član sveopće ljudske zajednice. Da danas u tom smislu iz već spomenutih razloga nije sve u redu, pokazuje sve veća dezorijentacija mladih, porast mladenačkog kriminala, sve veća uloga droga među mladima, dapače među onima od svega 12—13 godina. Zato se pitanje plodnosti braka ne može nikako postavljati isključivo biološki i kvantitativno, kao da je riječ o produkciji pilića. Zapravo je takvo gledanje na bračnu plodnost još samo jedan simptom dezintegracije društva, gdje uz podjelu rada i funkcija braku ne bi ostajalo ništa drugo nego samo biološko rađanje djece. No za potpuno rađanje čovjeka nezaobilazna je kulturna gestacija, koja se neminovno obavlja unutar obitelji i za koju obitelj mora imati nekih minimalnih mogućnosti. Previđati te činjenice znači neodgovorno pristupiti samom problemu. Uzalud je s jedne strane naglašavati vrijednost i ljepotu ljubavi između supružnika, koja se ne može izgraditi bez uvažavanja i poštivanja cjelovitosti ljudske osobe — bez čega se danas teško može zamisliti stabilan brak — ako se s druge strane riječima i postupkom supružnicima daje na znanje da nam nije ni do njih ni do njihove djece, nego samo do što većeg broja crkveno ili nacionalno registriranih bioloških jedinki.

I današnje negativne strane predbračnog morala idu velikim dijelom na račun dezintegracije obitelji. Moral u širem smislu imat će redovito svoju djelotvornost tek ako ga nosi neka skupina, jer se pojedinac preko morala uključuje u neku skupinu i njezin život. Nekad su mladi u obitelji čekali na svoju ženidbu, koja se, kako smo naglasili, uglavnom obavljala u interesu obitelji. Kako je obitelj obavljala važne društvene funkcije, tj. odgoj, čuvanje kulturne tradicije, vjere, političku djelatnost, to je i javni moral podržavao interese obitelji, tj. relativno strog predbračni moral. Danas su mladi ljudi većinom prije braka izvan svoje obitelji ili pak svakako sami izabiru svojega bračnoga druga. Obitelj je izgubila uglavnom sve svoje nekadašnje funkcije osim sfere intimnosti, u koju se baš kao intimnu ne miješa društvo. Tako su intimni odnosi praktično prepušteni volji i nakanama pojedinca, koji se često već isključio iz svake tradicije. I tu se osamljeni (ili osamostaljeni) pojedinac nalazi u nekoj »pionirskoj« situaciji s osjećajem ili uvjerenjem da se njegovi intimni odnosi s partnerom, s kojim se sam našao, ne tiču nikoga drugoga, jer ionako nije ni s kim drugim u nekim odnosima koji bi ga na tom polju nekako obvezivali.

Iz te situacije, tj. redukcije obitelji na intimnu sferu, mogu se razumjeti i današnje tendencije da se rađanje djece, održavanje bračne veze, no i pitanje pobačaja sve više smatraju privatnom stvari partnera, ili dapače pojedinca, u koju se ne bi smio miješati nitko »izvana«.

Ako se sada upitamo što može Crkva nasuprot svim tim teškoćama, onda bi se čovjek u početku našao u neprilici. Ako današnji obiteljski i bračni problemi većim dijelom proizlaze iz promijenjenih prilika, onda bi se teškoće mogle ukloniti ako se novonastale prilike uklone. No danas bi samo neka svjetska katastrofa ogromnih razmjera mogla za neko vrijeme izbrisati gradove i industrijski način proizvodnje. Moglo bi se možda pomišljati na neku organizaciju industrijskog privređivanja koja bi više favorizirala obitelj u nekom obliku. No oblici industrijske organizacije često vrlo ovise o tehnološkim novostima, te se ne mogu dovolj-

no predvidjeti ili po volji mijenjati. Crkva u tom smislu svakako može vrlo malo.

S druge strane je i sama Crkva pogođena dezintegracijom društva. Nekada je religija obuhvaćala sve životne manifestacije, i onaj koji je inače bio najvažniji ili najodličniji u grupi obavljao je religioznu službu za grupu (kralj-svećenik, izbor biskupa u ranoj Crkvi). Danas službu svećenika preuzima specijalizirana osoba koja se za to posebno školuje i tek tada, često povremeno, stoji na raspolaganju nekoj posebnoj zajednici, ili, bolje rečeno, nekom dosta neodređenom broju pojedinaca, kako je to čest slučaj u velegradu. Crkva se sve više shvaća kao specijalizirano poduzeće za religiozne usluge. Kao što su tvornice gotovih jela, pekarnice, čistionice ili komunalni odvoz smeća oslobodili obitelj od tih posala tako se i religiozni život obitelji seli iz kuće, te su mu rezervirani stanoviti sati na posebnom mjestu (crkva) a prepušten je specijaliziranom službeniku. Laik se sve manje osjeća kompetentnim za te stvari. U vrijeme minuciozne raspodjele rada i specijalizacije samo je po sebi razumljivo da ga se sve manje tiču stvari iz tuđe specijalizacije.

Dezintegracija društva neminovno donosi sa sobom i dezintegraciju osobe, naime u tom smislu što je čovjeku vrlo teško naći jedno suvislo nutarnje središnje mjesto iz kojega bi bez teškoća mogao komunicirati s najrazličitijim ljudima s kojima mora danomice dolaziti u dodir (od kojih svaki ima svoju povijest, svoje nazore, svoje ciljeve i mogućnosti, svoje nutarnje i vanjske granice). Nekada je obitelj prenosila neki jedinstveni pogled na svijet, koji su tradirale i oblikovale mnoge generacije. Danas nipošto nije sigurno da članovi jedne obitelji imaju isti nazor na svijet. Dapače, i sam pojedinac iznutra postaje pluralistički. Informativni materijal znanosti — da spomenemo samo jedno područje — postao je toliko nepregledan da ima vrlo malo ljudi koji tu mogu doći do neke koliko-toliko stvarne sinteze. Kontakti između ljudi sve manje su mogući na osnovi neke obligatorne zajedničke ideje o svijetu i stvarnosti, osim ako netko svjesno ograniči svoju stvarnost zatvarajući se u uske okvire neke sekte. Karakteristično je za naše vrijeme da se takvi apsolutni sustavi više i ne pokušavaju izgrađivati. Neki zajednički praktični ciljevi omogućavaju orijentaciju za neko vrijeme. Kako baš sve veća specijalizacija sve više upućuje ljude jedne na druge a urgentnost vrlo širokih problema — koji su takvi uslijed globalne isprepletenosti modernog života — zahtijeva sve veću suradnju, to se sve više postavlja pitanje nekog operativnog principa koji bi usprkos manjku idejnog jedinstva omogućavao svima jedno čovjeka dostojno življenje. Mislim da nam se kao princip sama od sebe nameće nepovrediva vrijednost ljudske osobe, bez obzira na čovjekove manje ili više slučajne pokušaje nutarnje sinteze, bez obzira na čovjekove rastrganosti i granice. Tu postoji velika mogućnost za doprinos kršćana iz njihove evandeoske tradicije, samo ako se sami iz vlastite nesigurnosti ne zatvaraju u sektu.

Čovjek je uvijek nedostatke svoje animalne prirode nasuprot novonastalim prilikama nadoknađivao kulturom, i onom religioznom. Čini se kao da stojimo na pragu novog razdoblja, jezik kojega uspjevamo izricati tek nekim nesigurnim prvim slogovima, kao moderna muzika, koja je, iznenađena novim mogućnostima tonova, posve zaokupljena istra-

živanjem njihovih dometa. Što je nekada bilo unutar grupe samo po sebi razumljivo, tj. mogućnost komunikacije, to se danas postavlja kao prvi problem između osoba. U novim gradskim naseljima župnik mora tek okupljati svoju zajednicu. Zato ne može pretpostaviti da ona već postoji i da se ravna po nekim uhodanim pravilima i idejama. Ideal vrijednosti osobe može omogućiti da se na ljudski dostojan način dođe do tog prvog kontakta. No u tom smislu valja tek odgajati ljude, uključivši, dakako, samoga sebe.

I u problemima braka uvažavanje vrijednosti osobe, otvaranja njezina individualnog bogatstva, otvara puteve novog intenzivnijeg međusobnog života. No tu bi i sami službenici Crkve morali štošta naučiti, ne samo i ne toliko idejno svojom životnom praksom. Koja su to središnja evanđeoska polazišta koja bi se morala staviti u prvi plan, to za sada moramo prepustiti osobnom razmišljanju pojedinca.

ZUSAMMENFASSUNG

Die heutigen Probleme der Ehe, der ehelichen (und vorehelichen) Moral müssen im Rahmen der modernen Familienkrise betrachtet werden, (obwohl die Begriffe der Ehe und der Familie im kirchlichen Sprachgebrauch meist nicht so scharf getrennt vorkommen, wie in der Soziologie).

Die Arbeitsbedingungen der modernen industrialisierten Gesellschaft mit der individuellen Arbeitsbeschaffung und der Mobilität haben das Bestehen der klassischen Grossfamilie mit ihrer zeitlichen Kontinuität verunmöglicht. Die Desintegration der Gesellschaft mit der Aufspaltung der menschlichen Tätigkeit auf viele unabhängige Spezialbereiche hat auch die Familie desintegriert und ihren spezifischen Bereich auf die Intimsphäre beschränkt. Parallel dazu verläuft die innere Desorganisation der Familie, die oft unter Personal- und Rollenmangel leidet. Die Partner und die Familienmitglieder sind voneinander vie unabhängiger als einst. Im Gegensatz zur Grossfamilie — die eheliche Gemeinschaft war ihr reproduktives Organ — dauert heute die Ehe oft länger als die Familie.

Da die Ehe nicht mehr, wie in der klassischen Grossfamilie, aus Familieninteressen, sondern aus individuellen Motiven geschlossen wird, fallen die einstigen äusseren Stützen des Familieninteresses und der öffentlichen Meinung für die eheliche Stabilität aus. Die Liebe allein, besonders bei den für die neue Situation nicht vorbereiteten Partnern, ist oft ungenügendes Gewähr für die Stabilität der Bindung.

In der so reduzierten Familie begegnet die normale Fruchtbarkeit der Ehe besonderen Hindernissen, die sich auch auf die Eheliche Treue und Harmonie ungünstig auswirken können.

Entgegen den traditionellen Verhältnissen, wo die eheliche und voreheliche Moral unter die Kompetenz der Gesellschaft fiel — da die Interessen der Gesellschaft sich aus Familieninteressen summieren — bewirkt die Privatisierung der ehelichen Gemeinschaft eine Desinteresse der Öffentlichkeit für die eheliche (oder voreheliche) Moral.

Die Kirche steht diesen Phänomenen vielfach hilflos gegenüber, da sie die geschichtlichen Bedingungen nicht ändern kann und weil sie selbst von der Desintegration der Gesellschaft betroffen wird. Sie übernimmt von der Familie die Sorge für den religiösen Bereich, die einst die Familie selber trug, und wird oft blossen Servis für religiöse Bedürfnisse.

Das Hauptproblem ist neue Möglichkeiten der Gemeinsamkeit zu finden und zu lehren, die in einer pluralistischen und desintegrierten Gesellschaft noch oder erst möglich sind. Der Schwund der natürlichen Gemeinschaft verlangt nach einer neuen Einschätzung des Menschen und seiner Gemeinsamkeit aus der avangelischen Perspektive und Angebot.